

УДК: 369.032.2

JEL Classification: I38, J53, K12, M52

DOI 10.35433/ISSN2410-3748-2020-2(27)-2

Вуйченко Марина,

д.е.н., доцент

Уманській національний університет садівництва,

м. Умань, Україна

ORCID 0000-0002-9534-8143

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ ЗАХИСТОМ НАСЕЛЕННЯ

В статті визначені найважливішими напрямками створення соціальних гарантій населення, що полягають у: реалізації прав громадян на працю і на допомогу з безробіття; гарантованій оплаті праці та постійному корегуванні мінімального розміру заробітної плати; наданні державної допомоги, пільг та інших видів соціальної підтримки малозабезпеченим громадянам; матеріальному забезпеченні у разі досягнення пенсійного віку, тимчасової чи постійної втрати працездатності, втрати годувальника. Доведено, що соціальне страхування характеризується такими ознаками, як: функції компенсації соціального ризику і запобігання несприятливим наслідкам ризикової ситуації; обов'язковість фінансової участі застрахованих осіб у формуванні страхових фондів; високій рівень забезпечення застрахованих осіб. В статті пропонуються наступні заходи у сфері соціальної політики: розроблення і прийняття Соціального кодексу; зменшення податкового тиску на ті підприємства, установи, організації, підприємницькі структури, які роблять внесок у благодійні фонди; розробка методичних рекомендацій для сільських центрів управління праці та соціального захисту населення щодо забезпечення матеріальної підтримки пільговиків.

У сфері реформування системи соціальних допомог пропонується: поглиблення адресності державної соціальної допомоги через упорядкування пільг та допомоги, що надаються різним категоріям населення; реформування нормативно-правову базу надання адресної соціальної допомоги малозабезпеченим та самотнім непрацездатним особам на основі урахування їх сукупного доходу; створення систему контролю за ефективним використанням коштів для надання державної соціальної допомоги; впровадження єдиної обліково-інформаційної системи одержувачів соціальної допомоги; запровадження тотального впровадження заходів щодо паспортизації населених пунктів.

Ключові слова: соціальний захист, малозабезпечені верстви населення, соціальне страхування, нормативно-правова база, соціальні послуги, непрацездатні особи, соціальна сфера.

CURRENT ASPECTS OF MANAGEMENT OF SOCIAL PROTECTION OF THE POPULATION

The article identifies the most important areas of creating social guarantees for the population, which are: the realization of citizens' rights to work and unemployment benefits; Guaranteed wages and constant adjustment of the minimum wage; Providing state aid, benefits and other types of social support to low-income citizens; Material support in case of reaching retirement age, temporary or permanent disability, loss of breadwinner. It is proved that social insurance is characterized by such features as: functions of compensation of social risk and prevention of adverse consequences of the risk situation; Mandatory financial participation of insured persons in the formation of insurance funds; High level of insurance for insured persons. The article proposes the following measures in the field of social policy: development and adoption of the Social Code; Reduction of tax pressure on those enterprises, institutions, organizations, business structures that contribute to charitable foundations; Development of methodological recommendations for rural centers of labor management and social protection of the population to provide material support to beneficiaries. In the field of reforming the social assistance system, it is proposed to: deepen the targeting of state social assistance through streamlining benefits and assistance provided to various categories of the population; Reforming the legal framework for providing targeted social assistance to low-income and single disabled people on the basis of their total income; Creation of a system of control over the effective use of funds for the provision of state social assistance; Introduction of a single accounting and information system for social assistance recipients; Introduction of total implementation of measures for certification of settlements

Key words: social protection, low-income groups, social insurance, legal framework, social services, disabled people, social sphere.

Постановка проблеми у загальному вигляді. За об'єктивних умов розвитку економіки, розширення видів індивідуальної трудової діяльності, зміни організаційних структур управління, скорочення та модернізації способів і методів державного втручання в господарську діяльність необхідними є заходи щодо забезпечення соціальних гарантій населенню не лише державою, а й органами місцевого самоврядування. Ці заходи мають являти собою гарантії кожному представника територіальної громади на певний рівень благ і послуг за рахунок як власних внесків, так і перерозподілу ресурсів між населенням на цілі його матеріального забезпечення.

Діюче законодавство, у своїй більшості, акцентує увагу виключно на публічних потребах держави, що знаходить свій прояв у домінуванні заходів, які пов'язані з прийняттям рішень, які мають популістичний характер і не розв'язують існуючих проблем населення.

Потрібно звернути увагу на те, що розробка і запровадження нових форм та видів соціального захисту не завжди здатні позитивно впливати на досягнення реальних результатів. Це пов'язано із низькою ефективністю діючого законодавства у напрямку соціального забезпечення населення, а також, з високим рівнем порушення прав зазначеної категорії суспільства, зокрема, й з боку самої держави та її уповноважених органів. Саме із цим пов'язана висока актуальність питання управління соціальним захистом населення.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Теоретичні, методологічні та прикладні аспекти питання управління соціальним захистом населення досліджувалися багатьма українськими та зарубіжними вченими-економістами. Зокрема, серед праць вітчизняних науковців варто відзначити роботи Н.Б. Болотіної [1], К.М. Гусова, В.К. Дубича [2], М.Л. Захарова, А.М. Лушнікова, М.В. Лушнікова, О.Є. Мачульської, П.Д. Пилипенка [3], О.М. Потопахіної, С.А. Сильченка [4], С.М. Синчука [5-7], Б.І. Сташкова [8], В.С. Тарасенка, В.М. Толкунової, С.М. Шумила [9] та інших. Але, відзначаючи беззаперечну наукову цінність попередніх здобутків, варто підкреслити існування необхідності у системному дослідженні проблемо управління соціальним захистом населення.

Формування цілей статті. Основними цілями даної статті є дослідження та визначення шляхів удосконалення механізму управління соціальним захистом населення, що передбачає: дослідження процесу становлення і розвитку законодавства України в сфері соціального захисту населення, визначення організаційно-правових форм та види соціального захисту населення; дослідження механізму управління системою надання соціальних пільг населенню; визначення можливостей запровадження позитивного зарубіжного досвіду функціонування механізму управління соціальним захистом населення.

Виклад основного матеріалу. На даний час найважливішими напрямками створення соціальних гарантій населення є:

- реалізація прав громадян на працю і на допомогу з безробіття;
- оплата праці та постійне корегування мінімального розміру заробітної плати;
- надання державної допомоги, пільг та інших видів соціальної підтримки соціально незахищеним верствам населення;
- матеріальне забезпечення у разі досягнення пенсійного віку, тимчасової чи постійної втрати працездатності, втрати годувальника тощо.

Здійснення перелічених заходів потребує чіткого визначення джерел їхнього фінансування. Очевидно, що місцевий бюджет не може бути єдиним джерелом коштів на цілі соціального забезпечення [7, с. 57-58]. Отже, важливим питанням є розробка заходів щодо інтеграції видатків Державних та місцевих бюджетів у забезпеченні соціального захисту.

Як свідчать результати досліджень, на даний час соціальний захист населення здійснюється в різних організаційно-правових формах, а використання будь-якої з них має різні соціально-економічні наслідки, що необхідно враховувати при здійсненні управління цією сферою суспільних відносин.

До основних форм соціального захисту населення належать обов'язкове державне пенсійне страхування; обов'язкове державне соціальне страхування працівників; утримання непрацездатних громадян в установах соціального призначення усіх форм власності; адресна соціальна допомога малозабезпеченим громадянам; недержавне пенсійне забезпечення; благодійна допомога [8, с. 62-63].

Форми соціального захисту можна розділити на централізовані, місцеві та локальні (недержавні). Централізованими формами соціального захисту є державна соціальна допомога та додатковий соціальний захист,

що здійснюється на загальнодержавному рівні. Джерелом їх фінансування є державний чи місцевий бюджети. Порядок здійснення даного виду соціального захисту урегульовано законодавством [5, с. 96]. Частіше за все суб'єктами надання видів соціального захисту в рамках централізованих форм є органи державної влади або підприємства, установи, організації державної чи комунальної форми власності. Для локальних форм соціального захисту характерним є те, що суб'єкти їх здійснення самостійно вирішують питання акумуляції коштів, кола осіб, яким будуть надаватися певні види соціального захисту, їх зміст та розмір.

Соціальний захист населення здійснюється як у матеріальній формі, так і шляхом надання соціальних послуг та пільг [3, с. 228]. Тому, на нашу думку, доцільно було б види такого захисту визначати як матеріальні блага та комплекс організаційних, соціально-економічних, інформаційних, юридичних заходів, які надаються населенню з метою розв'язання його життєвих проблем.

В залежності від місця надання соціальної послуги, у тому числі й здійснення соціального обслуговування, існують три основні її категорії [9, с. 406-407]:

- за місцем проживання чи перебування особи, яка потребує отримання соціальної допомоги;
- за місцем розташування надавача соціальної допомоги, зокрема, у стаціонарній формі, що передбачає цілодобове перебування під наглядом таких суб'єктів, або напівстаціонарній, що передбачає перебування виключно у визначений час;
- за місцем знаходження особи, яка потребує отримання соціальних послуг, що є відмінним від місця її проживання, наприклад, на вулиці.

До того ж, варто звернути увагу на те, що поділ соціальних послуг здійснюється в залежності від строків надання [2, с.14], внаслідок чого

можливо виділити чотири ключові категорії:

- екстрені види соціальних послуг, які надаються не пізніше ніж протягом доби та пов'язані із виникненням кризових обставин, які можуть загрожувати життю чи здоров'ю осіб;
- постійні, які надаються не рідше ніж один раз на місяць, а їх тривалість перевищує один рік;
- тимчасові, які передбачають надання допомоги не рідше ніж один раз на місяць, проте їх загальний термін не може перевищувати одного року;
- одноразові.

Варто звернути увагу на те, що законодавством визначено виключний перелік соціальних послуг, що є базовими [4, с. 178]. До них можливо віднести наступні: догляд за особою за місцем її проживання, зокрема, виключно у денний час; соціальна адаптація, інтеграція та реінтеграція; забезпечення притулком; екстрене втручання; проведення консультацій та здійснення соціального супроводу; представництво інтересів чи посередництво; заходи соціальної профілактики; надання натуральної допомоги; фізичне супроводження осіб, які мають проблеми із вільним пересуванням; переклад мовою жестів; догляд і виховання дітей в умовах, що наближені до сімейних; супровід дітей у процесі інклюзивного навчання; проведення інформаційної діяльності тощо.

Однією із найвагоміших складових соціального захисту населення є державне соціальне страхування яке нині характеризується такими суттєвими ознаками [6, с. 183]:

- надійність у забезпеченні компенсації соціального ризику і запобігання несприятливим наслідкам ризикової ситуації;
- обов'язковість фінансової участі застрахованих осіб у формуванні страхових фондів, що є головною умовою одержання права на соціальні виплати;

- високий рівень забезпечення застрахованих осіб.

Варто зазначити, що необхідність існування і подальшого розвитку загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням і похованням визначається низкою об'єктивних чинників [1, с. 292]. Чинники першої групи характерні для усіх видів загальнообов'язкового страхування, а саме:

1. Недостатній життєвий рівень та поширення бідності серед населення. Внаслідок тривалого перехідного періоду до нової моделі розвитку держави, реальна заробітна плата залишається на рівні, що не забезпечує обсягів споживання матеріальних благ, достатніх для поновлення фізичної та інтелектуальної здатності до праці. Тому, компенсація втрати будь-яких доходів, яку спричиняє втрата працездатності, набуває важливого значення.

2. Необхідність забезпечення соціальної справедливості під час перерозподілу суспільного продукту. Зайняті трудовою діяльністю особи, за яких сплачуються внески до фонду державного соціального страхування, мають отримувати вищий рівень захисту інтересів при настанні соціальних ризиків. У разі ж якщо рівень соціально-страхового забезпечення не буде суттєво перевищувати рівень державного соціального забезпечення, громадяни втратять зацікавленість у активній економічній діяльності і перейдуть до числа соціальних утриманців.

3. Зменшення навантаження на державний бюджет за рахунок створення інших джерел, які забезпечують соціальний захист населенню на суто страхових засадах. Одним з пріоритетних напрямків соціальної політики у сфері соціального страхування проголошено забезпечення перерозподілу відповідальності за формування коштів на соціальне страхування між державою, роботодавцем та застрахованими громадянами.

Розмір коштів, які направляються на соціальний захист населення, повинен мати науково обґрунтовану величину в загальному обсязі фонду споживання. Будь-яке збільшення ресурсів, що направляються на ці цілі, слід порівнювати з реальними можливостями у кожному конкретному періоді. У протилежному випадку необґрунтоване збільшення ресурсів, які направляються на соціальний захист населення, потребуватиме додаткового вилучення податків з фонду оплати праці, що в кінцевому результаті лише розширить масштаби перерозподілу і не збільшить обсяг фонду споживання.

Однією з найважливіших умов підвищення наукового обґрунтування планування витрат, що направляються з бюджету на соціальний розвиток, є застосування довгострокових економічних нормативів та фінансових норм. Більш широко мають використовуватися економічні методи стимулювання якості роботи цих установ та раціонального використання асигнувань, що виділяються з бюджету.

Економічні нормативи, що регулюють фінансові відносини в соціальній сфері, мають відображати можливості держави щодо задоволення потреб територіальної громади в фінансових ресурсах для реалізації завдань соціального розвитку. Крім того, нормативи мають виражати оптимальне співвідношення інтересів у розподілі фінансових ресурсів держави і населення окремих регіонів. Такими нормативами можуть стати розміри бюджетних асигнувань на відповідний показник, передбачений програмою для цієї території чи установи.

В організаційному плані розрахунок фінансових норм для бюджетних установ має здійснюватися за такою моделлю: спочатку розраховують індивідуальні норми за статтями витрат бюджетної установи; потім на основі індивідуальних норм розробляють укрупнені, потім на основі їх – зведені фінансові норми бюджетної установи. Індивідуальні норми використовують при плануванні на рівні бюджетної

установи, укрупнені – міністерства чи відомства, зведені – держави чи області.

Здійснення соціального супроводу населення, яке перебуває у складних життєвих обставинах, має реалізовуватися на постійній основі, адже даний захід не потребує бюджетного фінансування. Відповідальними за його реалізацію є районні центри соціальної служби.

Щорічне здійснення покращення рівня матеріально-технічного забезпечення відділення соціально-побутової адаптації при територіальному центрі соціального обслуговування має здійснюватися виключно за рахунок коштів територіального центру. Відповідальність за реалізацію такого заходу повинна покладатися на територіальні центри соціального обслуговування, районні організація Товариства Червоного Хреста тощо.

На нашу думку, важливим питанням є сприяння працевлаштуванню осіб, які мають обмежені фізичні можливості на підприємствах будь-яких форм власності, що не потребує додаткового фінансування. Відповідальними за реалізацію даного заходу мають бути районні Управління соціального захисту населення.

Необхідно, також, звернути увагу на реалізацію заходів, спрямованих на виявлення на соціальний супровід сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Фінансування реалізації таких заходів повинна здійснюватися за рахунок коштів районного бюджету в межах виділених асигнувань на галузь, а також коштів, отриманих з інших джерел, що не заборонені законом. Відповідальність за виконання даного заходу покладається на районний центр соціальних служб.

Важливим є залучення на постійній основі громадян, дітей, сімей соціально незахищених категорій до участі у проведенні заходів, акцій з нагоди пам'ятних, соціально-значимих дат. Фінансування реалізації таких заходів має здійснюватися за рахунок коштів районних бюджетів в межах

виділених асигнувань на галузь, а також коштів, отриманих з інших джерел, що не заборонені законом. Відповідальність за виконання таких заходів повинна покладатися на органи, які було перелічено вище, а також, Управління соціального захисту населення та виконавчі комітети місцевих рад.

Висновки. Проаналізувавши вищезазначене, варто звернути увагу на наступні заходи щодо адаптації сучасної системи соціального забезпечення населення до умов сьогодення :

1.) в сфері соціальної політики:

- розроблення і прийняття Соціального кодексу;
- зменшення податкового тиску на ті підприємства, установи, організації, підприємницькі структури, які роблять внесок у благодійні фонди;
- розробка методичних рекомендацій для сільських центрів управління праці та соціального захисту населення щодо забезпечення матеріальної підтримки пільговиків.

2.) в сфері реформування системи соціальних допомог:

- поглиблення адресності державної соціальної допомоги через упорядкування пільг та допомоги, що надаються різним категоріям населення;
- реформування нормативно-правову базу надання адресної соціальної допомоги малозабезпеченим та самотнім непрацездатним особам на основі урахування їх сукупного доходу;
- створення систему контролю за ефективним і раціональним використанням коштів для надання державної соціальної допомоги;
- впровадження єдиної обліково-інформаційної системи одержувачів соціальної допомоги;

- збільшення розмірів допомоги особливо потребуючим громадянам;
- запровадження тотального впровадження заходів щодо паспортизації населених пунктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Болотіна Н. Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні. Київ : Знання, 2005. 381 с.
2. Дубич К. В. Нормативно-правове забезпечення системи надання соціальних послуг населенню України. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2012. № 1. С. 12-19.
3. Право соціального забезпечення: підручник для студ. юрид. спец. вищих навч. закл. : Академічний курс / П. Д. Пилипенко [та ін.] ; ред. П. Д. Пилипенко. - 2-ге вид., переробл. і доп.. К. : Ін Юре, 2008. 504 с.
4. Сільченко С. О. Деякі проблеми сучасного стану соціального законодавства. *Право і безпека: Науковий журнал*. 2011. № 4 (41). С. 176-180.
5. Синчук С. М. Про правове поняття соціального забезпечення в сучасних умовах. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2012. № 55. С. 94-104.
6. Синчук С. М. Про сутність послуги соціального супроводу відповідно до законодавства України. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2020. № 70. С. 181-188.
7. Синчук С.М. Теорія соціального ризику за правом соціального забезпечення. *Право України*. 2003. № 3. С. 56-64
8. Сташків Б.І. Теорія права соціального забезпечення: навч. посіб. К.: Знання, 2005. 405 с.
9. Шумило М.М. Криза джерел права соціального забезпечення як причина кодифікації пенсійного законодавства. *Держава і право: Зб. наук. праць*. 2010. № 49. С. 304-308.

REFERENCES:

1. Bolotina, N.B. (2005). *Pravo sotsialnoho zakhystu: Stanovlennia i rozvytok v*

Ukraini [The right to social protection: formation and development in Ukraine]. Kyiv, Ukraine: Znannia [in Ukrainian].

2. Dubych, K.V. (2012). Normatyvno-pravove zabezpechennia systemy nadannia sotsialnykh posluh naselenniu Ukrainy [Regulatory and legal support of the system of providing social services to the population of Ukraine]. *Chasopys tsyvilnoho i kryminalnoho sudochynstva [Journal of Civil and Criminal Procedure]*, 1, 12-19 [in Ukrainian].

3. Pylypenko, P.D. (2008). *Pravo sotsialnoho zabezpechennia [The right to social security]*. Kyiv, Ukraine: Dim In Jure [in Ukrainian].

Silchenko, S.O. (2011). Deiaki problemy suchasnoho stanu sotsialnoho zakonodavstva [Some problems of the current state of social legislation]. *Pravo i bezpeka: Naukovyi zhurnal [Law and Security: Scientific Journal]*, 4, 176-180 [in Ukrainian].

4. Synchuk, S.M. (2012). Pro pravove poniattia sotsialnoho zabezpechennia v suchasnykh umovakh [On the legal concept of social security in modern conditions]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia yurydychna [Bulletin of Lviv University. Legal series]*, 55, 94-104 [in Ukrainian].

5. Synchuk, S.M. (2020). Pro sutnist posluhy sotsialnoho suprovodu vidpovidno do zakonodavstva Ukrainy [About essence of service of social support according to the legislation of Ukraine]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia yurydychna [Bulletin of Lviv University. Legal series]*, 70, 181-188 [in Ukrainian].

6. Synchuk, S.M. (2003). Teoriiia sotsialnoho ryzyku za pravom sotsialnoho zabezpechennia [Theory of social risk under the law of social security]. *Pravo Ukrainy [Law of Ukraine]*, 3, 56-64 [in Ukrainian].

7. Stashkiv, B.I. (2005). *Teoriiia prava sotsialnoho zabezpechennia [Theory of social security law]*. Kyiv, Ukraine: Znannia [in Ukrainian].

8. Shumylo, M.M. (2010). Kryza dzherel prava sotsialnoho zabezpechennia yak prychna kodyfikatsii pensiinoho zakonodavstva [Crisis of sources of social security law as a reason for codification of pension legislation]. *Derzhava i*

pravo [State and Law], 49, 304-308 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.11.2020